

Albert Sánchez Piñol
Pandora u Kongu

Od istog autora:
Hladna koža

Albert Sánchez Piñol

Pandora u Kongu

preveo s katalonskog
Boris Dumančić

Fraktura

Naslov izvornika *Pandora al Congo*

© Albert Sánchez Piñol, 2005.

© za hrvatsko izdanje Fraktura 2009.

© za prijevod Boris Dumančić i Fraktura 2009.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-105-7

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 714295

Kongo. Zamislimo površinu veliku poput Engleske, Francuske i Španjolske zajedno. Zamislimo sada čitavu tu površinu prekrivenu drvećem visine između šest i šezdeset metara. I ništa ispod drveća.

* * *

Zašto ponovno pišem istu knjigu, istu priču? Prošlo je šezdeset godina otkada je prvi put napisana. Svojevremeno je podigla prašinu, hvalili su je, zasuli je hvalospjevima.

Sada sam je nakon mnogo vremena ponovno pročitao. Ja sam njezin autor, a u sebi ipak nisam raspoznao mladića što ju je napisao. Te su stranice preplivile vrijeme, sve moje vrijeme. Ipak, nisu doplovile do mene.

Zašto bih morao ponovno pripovijedati istu priču, napisati istu knjigu? Zbog nje? Ne znam. Možda zbog nečega što je veće i od nje same.

Nakon što svemu dođe kraj, napisat ću joj jednu pjesmu.

Poštovana Amgam

Ti: magla ispod zemlje.

Ja: krtica bez krila.

Između tebe i mene: sve kamenje svijeta.

Prečesto viđeno:
Winchester & Smith & Wesson,
džem od očiju
i govnovalji ugušeni
u boci šampanjca.

Nikada viđeno:
okomiti ratovi,
baklje pod kišom,
i vreline lonca s kavom
iza kože boje brašna.

Strahovito boli, znam. Ali knjiga koja se prilagođavala skici bila je drugačija. Sada će nam dopustiti sve.

* * *

Kongo. Zeleni ocean. I ništa ispod drveća.

va je priča počela trima pogrebima i okončala se jednim slomljenim srcem, mojim srcem. Ljeta 1914. imao sam devetnaest godina i bio poluastmatičar, polupacifist i polupisac. Poluastmatičar: kašljao sam dvostruko manje od bolesnih, ali i dvostruko više od zdravih. Polupacifist: bio sam prenježan da se borim protiv rata, pa sam samo bio protiv ratovanja. Polupisac: riječ *pisac* je pretenciozna, a pretjerujem i kada kažem da sam bio *polupisac*. Bavio sam se pisanjem knjiga po narudžbi. Što znači da sam bio književni crnac. (U svijetu izdavaštva “crncem” se naziva onaj koji piše knjige, a potpisuju ih drugi.)

Tko li se danas uopće sjeća doktora Luthera Flaga? Nitko. I bolje da ga se nitko ne sjeća. Ipak, prije Drugoga svjetskog rata uživao je u svojevrsnoj popularnosti. Bio je jedan od onih pisaca jeftinih romana. Svim pripovijestima doktora Flaga (nikada ne saznah je li uistinu bio liječnik) mjesto radnje bila je Afrika, a odvijale su se na točno osamdeset stranica.

Na poledini knjige uvijek je stajala ista fotografija doktora Flaga, čovjeka guste sijede kose i četvrtaste brade, kojega je život poveo ravnim putem mudrosti. Naginjao se nad stolom s razvijenom zemljopisnom kartom Crnoga kontinenta. Prstom je upirao u nepoznatu točku, a drugom rukom držao monokl ispred desnog oka. U pogledu su mu se nazirale sve nepoznanice ovoga svijeta.

Malo je bilo mjesta što rastvaraju tako široku lepezu pripovije-

dnih elemenata kao crna Afrika. Plemena Masai, Zulu, burski pobunjenici. Savana, prašuma. Slonovi, krokodili, vodenkonji i lavovi, istraživači i lovci. Svi oni. S toliko inspirativnih sastojaka i bujnom maštom bilo je prilično lako napisati svežnjić lakih pričica. Ali doktor Flag se prometnuo u najplodnijeg pisca engleske književnosti. Tijekom dvadeset godina objavljivao je tri romana tjedno. A budući da je svaki brojio obveznih osamdeset stranica, znači da je svakih sedam dana pisao dvjesto četrdeset stranica. U prosjeku 34,2 stranice dnevno, ako mi izračun stoji. Ma nitko ne može pisati 34,2 stranice dnevno tijekom dvadeset godina! Nitko.

Tih sam godina upoznao nekog Franka Struba. Strub je bio crnac doktoru Lutheru Flagu. Upravo mi je on ponudio posao. Pod uvjetom da mu doktor Flag uredno plaća napisane stranice, u interesu mu je bilo svakog dana napisati što više. Strub je bio oženjen i imao je troje djece, a troje djece su dobar poticaj za prekovremeni rad. Ali sve ima granicu. Nakon nekog vremena koje je proveo na plaći doktora Flaga, Strub se našao na rubu živčanog sloma.

Nismo se dugo poznavali, ali Strub je bio jedan od onih što se lako povjeravaju. Jednoga me dana pozvao na ručak u neki restoran u sjevernom Londonu, jeftin i bučan i pun proletera. Gužva je bila tolika da smo pribor za jelo držali u visini vrata, a ruke kao kokoši u kokošinjcu krila. Odzvanjalo je od buke, pa smo se morali derati iz petnih žila da se razumijemo, premda smo sjedili jedan nasuprot drugome:

“Gledaj, Tommy”, rekao je Strub nakon deserta, “nastavim li ovako, morat će me strpati u sanatorij. Ali stari Flag od mene zahtijeva tjednu kvotu stranica. Ne udovoljim li mu, otpustit će me. To je njegova taktika. Iskorištava crnca dok ovaj ne pukne, a poslije potraži drugoga. Ne mogu izgubiti posao, Tommy, imam troje djece.”

“Kvragu, Frank”, solidarizirao sam se, “to je strašno.”

“Pomislio sam da bi mi mogao pomoći. Platit ću ti malo manje od onoga što on plaća meni. Iskreno, sebi ću uzeti mali postotak od stranica koje budeš pisao. No imam na umu da hranim troje

djece. Osim toga, još si zelen, nemaš nikakva iskustva. Svoju glavu stavljam na panj.”

Malo sam promislio. Želio je posao brzo privesti kraju:

“Ne brini”, kazao je, “na tebi je tek da pratiš skice staroga Flaga. I upamti: osamdeset stranica, ni jedna više, ni jedna manje. Takav je uvjet za tiskanje. Želiš li prvu skicu?” upitao me i namignuo mi. “Da, jasno da je želiš, umireš od želje da je napišeš. Evo ti je.”

I dade mi nekoliko papira ispisanih pisaćim strojem. Potom ubrusom obriše usta i uspravi se:

“Konobar! Ovaj mladić plaća račun.” Zatim se okrene prema meni: “Nije mnogo, zar ne, Tommy? Kad malo bolje pogledaš, ipak sam ti ponudio dobar posao. I više od posla, priliku za odlazak na Parnas! Oдох ja. Još nisam dovršio današnju kvotu stranica.”

“Kada mora biti napisana?” upitah ga.

Strub se nasmije:

“Kada? Jučer. Požuri.”

Stigao sam kući i stao čitati one stranice. Kazao je da je Flag u žurbi sastavio skice. Te pisaćim strojem napisane stranice sastavio je navrat-nanos i bez ikakva reda. Skica je nosila naslov *Pandora u Kongu*. Bio je to moj prvi dodir s književnom mašinerijom. Pretpostavljam da je upravo zbog toga i danas čuvam. Evo je.

PANDORA U KONGU

POGLAVLJE 1.

- Načinite portret mladog pastora Anglikanske crkve.

- Glavni lik pozvan je da slijedi nekolicinu crkvenih nadstojnika na njihovu povratku u afričku misiju.

(Ne zaboravite da glavni lik UVIJEK mora biti MLAD i PRIVLAČAN, a za opis MLADOSTI i LJEPOTE potrebni su vam PRIDJEVI. Vama je umijeće opisivanja potpuno strano, to

sam shvatio. Ali počinjem se pitati poznaje li uopće vaša krajnje ograničena inteligencija pojmove MLADOST i LJEPOTA.)

Poglavlje 1. ukupno: 5 stranica

POGLAVLJE 2.

- Duhovna borba u misiji, glavni lik primjećuje da mu vjera slabi nakon što po dolasku u Afriku stupi u dodir s bijedom poganskih običaja. Može li se uopće Crni kontinent tako lako preobraziti u neku vrstu Pandorine kutije iz koje izlaze čudovišta i duhovi nakon što je otvorimo. (Razumijete li sada naslov??)

- Glavni lik ulazi duboko u prašumu kako bi o svemu razmislio. Lav ga pokušava proždrijeti. Glavni lik pripitomi lava i nazove ga SIMBA.

- Glavni lik i SIMBA (zapamtite, pripitomljeni lav) nastave zajedno lutati prašumom. Izgube se. Otkrivaju rimski kastrum!!!

(Bilješka: "kastum" je rimski vojni logor. Ne sumnjam ja u vašu opću kulturu. Ako objašnjavam značenje riječi "kastum", to samo znači da sumnjam u vašu sposobnost da u rječniku pronađete bilo koju riječ dulju od jednoga sloga.)

- Prašumski kastrum nastanjuju ostaci rimske legije koja se izgubila u 1. stoljeću prije Krista tražeći izvor Nila. Kolonija se s vremenom smanjivala, da bi danas brojila tek dvojicu uzornih legionara, plavokosih i ratobornih.

(Jasno je kao dan da nemamo uvjerljiva objašnjenja kojim bismo opravdali činjenicu da su se dvojica rimskih legionara genetski održala usred prašume bez ijedne žene. Dobro, to je tipični narativni propust kada nam ne preostaje ništa do pribjegavanja TEORIJI SPORA).

- Dvojica rimskih legionara upletena su u beskrajni rat sa susjednim pigmejskim plemenima, izrazito ratobornim ljudožderima koji odrubljuju glave.

Poglavlje 2. ukupno: 25 stranica

POGLAVLJE 3.

- Glavni lik ne zna bi li dvojici legionara objavio RADOSNU VIJEST (oni je ne znaju jer su njihovi preci napustili Rimsko Carstvo još u 1. stoljeću PRIJE Krista, to ne zaboravite). Budući da ne zna je li i sâm izgubio vjeru, evangelizaciju dvojice legionara smatra krajnje proturječnom.

(Shvaćate li tu istančanu duhovnu muku??????? Nadam se da shvaćate.)

Poglavlje 3. ukupno: 5 stranica

POGLAVLJE 4.

- Veličanstvena bitka između horde Pigmeja ljudoždera koji navaljuju na kastrum i rimskih legionara koji ga brane. Glavni lik aktivno sudjeluje u obrani, Simba također.

- Glavni lik vrši znanstveni pokus na dvojici Pigmeja koje je uhvatio tijekom bitke. Otvara im lubanje, reže ih na komade pred svima i dokazuje da NE pripada ju ljudskoj vrsti, za razliku od legionara, koji su, kao što već rekoh, plavokosi i govore latinski.

- Prije se nisam sjetio reći vam da dvojica legionara pružaju utočište princezi iz naroda Bantu koja je vrlo lijepa, ali crna, i koja je također lutajući stigla u kastrum. Ta je dvojica Germana strahovito vole, ali budući da su vrlo kreposni, nisu je ni dotaknuli. (NAGLASITE to.) I naš se junak zaljubi u nju. Velika unutarnja borba između pohotne želje i želje za sve-tošću.

Poglavlje 4. ukupno: 15 stranica

POGLAVLJE 5.

- Dolazi do novog napada Pigmeja, ovog je puta napad silovit. Milijuni Pigmeja napadaju KASTRUM i ubijaju

dvojicu legionara, pravi junački otpor. Glavnog lika ne ubijaju, to je jasno, jer bi romanu bio kraj. Samo ga zarobe. Simba je ranjen u jednu šapu. Prije katastrofe glavni ga lik tjera na bijeg, usprkos otporu vjernoga Simbe koji odbija napustiti svoga gospodara. Unatoč tomu, Simba ga na kraju poslušna i pobjegne u šumu. Prije povratka u svoj šumski grad, Pijmeji prenoće u kastrumu. Glavni lik i princeza zavezani su za paralelno postavljene kolce. Princeza priznaje našem glavnom junaku da je beznadno zaljubljena u njega!!!! Ali čvrsto zavezane ruke sprječavaju našeg čovjeka da podlegne tjelesnim strastima. (Postavimo li prizore na pravi način, izbjegli ćemo da se tijekom priče pojave grešni prizori koji su redovito neugodni. Vjerujte u moje narativne sposobnosti! To, gospodine, ima svoje ime, koje vi pak ne poznajete ni u jednome obliku: T-A-L-E-N-T.)

- Pijmeji odvedu glavnog lika kao ratni plijen. Bantu princeza ostaje u kastrumu s malom skupinom Pijmeja zaduženih za pregovaranje o njezinoj prodaji trgovcima arapskih robova. Nakon što glavni lik stigne u šumski grad Pijmeja, priređuje se velika proslava. (Žive u kolibama sagrađenima u krošnjama stabala, opišite ih kao majmune obdarene svojevrsnom manualnom inteligencijom.) Stravičan noćni prizor. Pijmeji pripremaju kotao u kojemu namjeravaju skuhati glavnog lika. Pijmeji piju krv iz lubanja legionara ubijenih u borbama. Bakanalije. Milijuni Pijmeja plešu i bludniče uokolo poput roja komaraca. [Prave bakanalije, ali ipak ublažite erotske opise. Od degenerika poput Vas čovjek može očekivati svakakve gadarije].

Poglavlje 5. ukupno: 10 stranica

POGLAVLJE 6.

- U zoru Pijmeji žele skuhati i požderati našeg junaka. Glavni lik ih upozorava da će "ugasiti Sunce" pokušaju li to učiniti. (Naravno da je riječ o pomrčini Sunca koja je predviđena astronomskim kalendarom.) Veliki

strah zavlada među Pigmejima kada se "ugasi" Sunce. Simba, koji ga je onako ranjen pošao potražiti, silovito napada Pigmeje i prouzroči pomutnju!

- Glavni lik i Simba bježe.

Poglavlje 6. ukupno: 15 stranica

POGLAVLJE 7.

- Glavni lik i Simba s lakoćom likvidiraju ono malo preostalih Pigmeja u rimskom KASTRUMU što su zaduženi čuvati zatočenicu. Apoteoza pri oslobađanju princeze.

- Sve što se dogodilo snažno utječe na glavnog lika i vrati mu se vjera u Boga. Veliko razočaranje princeze kada glavni lik odbije njezinu bračnu ponudu (navedite neki razuman razlog, koji god želite, ali NE smiju se vjenčati. Crnkinje se ne udaju za Engleze. Osim toga, nesretne su ljubavi uvijek isplativije u književnosti, NIKADA TO NE ZABORAVITE). Bantu princeza, Simba i glavni lik vraćaju se u Englesku. Sa sobom vode i jednog osobito malog Pigmeja, odnosno patuljastog Pigmeja, u znanstvene svrhe.

- Bantu princeza vrlo je sretna u samostanu. Lav Simba vrlo je sretan u zoološkom vrtu. Patuljasti Pigmej vrlo je sretan u zoološkom vrtu. Glavni ih lik povremeno posjećuje i održava neobjašnjivi odnos sa sve troje.

Glavni se lik prisjeća te pustolovine mnogo godina poslije, nakon što je postao nadbiskupom Canterburyja i vrlo cijenjen među vjernicima.

Poglavlje 7. ukupno: 5 stranica

CIJELA KNJIGA: 80 stranica

KRAJ ROMANA PANDORA U KONGU

NE ODMIČITE SE OD SKICE!
NE ŠTEDITE NA PRIDJEVIMA!
NE ZABORAVITE ROKOVE!

Kada se sjetim dana koji su uslijedili, prekrizim se u ime svoje lakovjernosti. Bio sam vrlo mlad. Mogućnost da nešto objavim ispunjavala me nekom vrstom vjerskoga straha. Činjenica da ja neću potpisati knjigu ili da će korice knjige biti papirnate nije mi bila nimalo važna. Ako se knjiga ne bude svidjela doktoru Flagu, nastradat će Frank Strub i njegovo troje djece. Ali ipak nisam želio da moje književne mušice naštete siromašnoj obitelji.

Što se sadržaja tiče, poštedit ću vas komentara. *Pandora u Kongu* je bila tipična gluparija doktora Luthera Flaga. Ali već sam spomenuo da je to bila moja prva knjiga, bila ona dobra ili loša, a ja sam bio spreman potruditi se. Odlučio sam ostaviti pisani trag iza sebe, pa sam se zatvorio u javnu knjižnicu. Trećega dana došao sam do nekoliko omanjih, ali neporecivih zaključaka:

1. Pigmeji nisu ljudožderi,
2. u prašumi nema lavova,
3. što je, dovraga, Teorija spora?

U ime mašte i uz pomoć vrlo prilagodljive pjesničke slobode još sam mogao samoga sebe nekako uvjeriti da glavni lik pripitomljuje lava. Ili da se cijela rimska legija izgubi ploveći nizvodno po Nilu. Što se tiče Pigmejaca, nikada se nisam ni upitao pripadaju li ljudskoj vrsti. Najgore od svega je to što se svi etnografski opisi slažu da su od svih ljudskih zajednica upravo Pigmeji najblaži i da su pravi anarhisti. Kako su onda uspjeli stvoriti carstvo? Flagovi Pigmeji stoga nisu postojali. A bez horde Pigmeja ljudoždera nema knjige. Ipak se nisam usudio mijenjati skicu tog Luthera Flaga. Tako sam još iste večeri pošao posjetiti Franka i izložiti mu taj problem.

Bilo je vrlo kasno i pokajao sam se čim sam pozvonio, ali tada su se otvorila vrata. Frank me je primio u majici kratkih rukava i gaćicama, istim onakvim smiješnim gaćicama kakve smo svi mi nosili prije Velikog rata. U prvi mi se mah nasmiješio. Ali nakon što je shvatio razlog mog posjeta, lice mu se smrklo:

“Mislio sam da si mi došao predati roman, da je gotov i dotjeran!” reče mi s praga.

“Ali, Frank, u prašumi nema lavova...” skrušeno sam mu odgovorio.

“Lavova? Kakvih lavova? Naravno da ima lavova, u prašumi! Ako doktor Flag kaže da u prašumi ima lavova, onda ih ima! I točka! Ako rimska legija nije u stanju pronaći put za povratak, zašto ne bi mogao zalutati i tamo neki usrani lav? Ili to lavovi imaju kompase?”

“Ali, Frank, Pigmeji nisu ljudožderi!”

“A koga li će uopće zanimati jesu li Pigmeji ljudožderi ili vegetarijanci!” presiječe me. “Jesi li poludio, Tommy? Želiš li da me Flag objesi? U stanju je odvesti me pred sud. Mogao bi me optužiti za bilo što, ako tako odluči. Čak i za plagijat.”

Iza jednog prozora u kući upalilo se svjetlo. Frank ga je ugledao i još glasnije rekao:

“Vidiš li što si učinio? Djeca su se probudila. Želiš li da spavaju pod mostom? To želiš, Tommy? Želiš li odvesti cijelu jednu obitelj u propast?”

“Ne, Frank, naravno da ne želim...”

“Onda se vrati kući i napiši taj jebeni roman! Još tri dana, Tommy, tri dana i želim ga vidjeti ovdje, ispisana na pisaćem stroju, u tri primjerka! Gubi se sada! I nabavi novu vrpču ili ti indigo neće dobro otisnuti treći primjerak.”

Prije nego što je zatvorio vrata, stišao je glas. Ali i sada, nakon više od šezdeset godina, još ga čujem kako govori:

“Što si ti sebi umislio, Tommy? Da si znanstvenik? Filozof? Sada si pisac, Tommy, pišeš sranja.”

Što sam učinio? Vratio sam se kući i za tri dana i dvije noći napisao *Pandoru u Kongu*. Strub mi nije dopustio ni da ga upitam što je, zapravo, Teorija spora.

* * *

Na početku sam spomenuo da će ova priča početi trima pogrebima, a do umiranja još nismo došli. To je zato što ova priča još

nije ni počela. Sve to objašnjavam samo da bih svoj posao smjestio na mjesto koje mu pripada. Drugim riječima, ako je netko pomislio da je posao književnog crnca zabavan, nadam se da sam ga razuvjerio.

Nakon *Pandore u Kongu* bilo je još mnogo sličnih romana. Svi su bili odvratni kao i taj, pa i odvratniji. Znam, teško je povjerovati, ali doista mogu biti lošiji.

Struktura je uvijek bila ista. Ekstatično rodoljublje: britanski istraživači bili su veličanstveni; francuski su bili pedantni; talijanski su se prenemagali; portugalski su bili trogloditi. Borba biblijskih razmjera: glavni su likovi uglavnom ili misionari ili vojnici, ponekad istovremeno i jedno i drugo – vojni kapelani. Krasio ih je i rasizam, zadrt čak i za to vrijeme. Svi afrički likovi pripadali su dvjema kategorijama: plemeniti divljaci i divljaci ljudožderi. Prvi su se mogli nadati da će postati poniznim slugama obdarenim inteligencijom koja nikada ne nadmašuje inteligenciju osmogodišnjaka. Druge bih radije zaboravio.

Što se prihoda tiče, na njih nisam imao prigovora. Točno je da me Frank plaćao malo, vrlo malo. Stari je Flag bezobzirno iskorištavao Franka. A budući da sam ja bio crnac drugog crnca, bio sam prisiljen pristati na dvostruko iskorištavanje. Nisam se protivio da Frank uzme dio moje, u teoriji, zaslužene zarade. Kojeg bi, u suprotnome, smisla bilo u traženju moje usluge? Ja sam, u drugu ruku, ipak mogao razumjeti u kakvom se položaju nalazio otac velike obitelji.

Ali jednoga se dana Frank nije pojavio na našem dogovoru. Često smo se sastajali u malome pubu i ondje razmjenjivali materijale. Ja bih mu uručio roman koji sam napisao, a on meni skicu za idući. Obojici nam je u interesu bila točnost, pa sam se nakon četrdeset i pet minuta čekanja uznemirio. Frankov izostanak mogla je opravdati tek neka viša sila. Pomislio sam da je bolestan ili da mu je dijete oboljelo od vodenih kozica ili sve troje istovremeno, tko će ga znati. Naposljetku sam odlučio poći do njegove kuće.

Žena koja mi je otvorila vrata bila je crnkinja. Iznenadilo me što je Frank oženio crnkinju. Godine 1914. miješani su parovi bili iznimno rijetki, ali pomislio sam da je njegova ljubav prema Africi možda počela s brakom. Žena je bila užasno napeta i tek mi je rekla:

“Jeste li Frankov prijatelj? Slobodno udite!”

Brže-bolje povela me u spavaću sobu i prstom uperila u krevet.

Doista, Frankov odlazak na naš dogovor spriječila je viša sila, bio je mrtav. Jedno mu je oko bilo otvoreno, a drugo zatvoreno, kao da namiguje vječnosti. Već sam spomenuo da Frank nije bio jedan od mojih bliskih prijatelja, nismo bili čak ni osobito dobri prijatelji. Ipak, takvo što potrese svakoga.

“O, gospođo Strub! Primite moju sućut!” uskliknuo sam i bratski je zagrlio. “Treba li vam kakva pomoć, vama ili vašoj djeći, ne oklijevajte i recite što god vam treba. Zaista, što god treba. Jadni Frank! Jadan čovjek!”

Ali žena je u čudu podigla obrve, a ja sam istoga trenu shvatio da mi riječi nisu bile na mjestu.

“Kakva djeca?” reče crnkinja. “Koliko ja znam, Frank nema djece, neoženjen je.” I smjesta se ispravi: “Bio je neoženjen.”

Ništa nisam shvaćao. Ustuknuo sam.

“Neoženjen? A s kime ja onda razgovaram?”

“Sklopili smo sporazum. Četvrtkom navečer spavali smo zajedno. Jutros sam se probudila i pronašla ga mrtva”, sve je to izgovorila, a da me ni jednom nije pogledala u oči. Iznenada je poprimila veseliji ton: “Čini mi se da vas poznajem. Niste li vi onaj mladić što nam je jedne večeri pokucao na vrata? Vidjela sam vas kroz prozor.”

Tih je godina gotovo cijelo književno djelo Luthera Flaga bilo mojih ruku djelo. Usavršio sam sustav i bio u stanju napisati tri romana tjedno. Osim toga nerijetko sam ih počinjao pisati i prije nego što bih dobio skice. Frankova je uloga bila ograničena na ispravljanje interpunkcije (oduvijek sam bio lijen stavljati točke

i zareze, a osobito točke-zareze), prekrajanje odlomaka u kojima glavni likovi nisu bili dovoljno rodoljubni i cenzuru odlomaka u kojima su crnci bili odveć inteligentni.

Bio sam omamljen, pa sam sa šeširom u rukama sjeo na stolac. Promatrao sam krevet dok su mi glavom sijevale misli, a možda nisam mislio ni na što. Ne sjećam se više. Frank Strub umro je prije više od šezdeset godina.

“Kakva li velikog pisca gubi svijet!” reče žena, taj put više skrušeno.

“Doista, velik pisac...” rekoh ispraznim glasom.

“Poznajete li doktora Flaga?” upita me malo veselije. Zaista je bila prevrtljive naravi.

“Ponešto sam načuo o njemu, da”, rekao sam ne obazirući se ni najmanje na nju.

“Želite li da vam nešto kažem? Naime izgleda da doktor Flag ne piše svoje knjige!”

I nasmije se, sada još veselije.

“Zaista?” upitah je.

“Zaista. Ali znate što je najluđe od svega?”

“Pustite me da pogodim: Frank je pisao romane doktora Flaga.”

“Ne! To je ludo, ali samo ludo i ništa više. Još je luđe što doktor Flag misli da ih piše gospodin Spencer!”

Tada sam ustao:

“A tko je taj gospodin Spencer?”

“Gospodin koji Franku šalje skice za knjige. Gospodin Spencer je bio crnac doktoru Flagu dok jednoga dana Franku nije predložio da on piše te romane. Od toga dana Spencer je samo slao skice doktora Flaga sirotom Franku.”

Tada ju je ponovno obuzela sjeta:

“Jadni Frank. Skicu može napisati svatko. Računa se samo roman, zar ne?” Pa će ogorčeno: “Spencer je bio drzak! Stalno sam mu to govorila, siroti Frank...”

Zamolio sam je da mi da adresu toga gospodina Spencera.

Stavio sam šešir na glavu, ona je shvatila da polazim i prstom uperila u krevet:

“A sada? Što da radim s Frankom? Rekli ste mi da ćete mi pomoći, zar ne?”

Ali ja sam samo mislio na sve one narudžbe koje je Frank Strub uredno naplaćivao preko mojih leđa i bio najobičniji posrednik između Spencera i mene pa joj rekoh:

“Gospođice, vjerujte mi da sam već sasvim dovoljno pomogao.”

Žena me na tren povukla za lakat. Možda je shvatila tko sam i što radim ondje. Tonom osobe koja na nešto sumnja rekla mi je sljedeće:

“Vi ste pisac, zar ne?”

Ne znam zašto sam se u tom trenu osjetio poput kakva balavca kojeg su uhvatili u krađi.

“Jesam, a vi ste kurva”, vratih joj.

Te su dvije optužbe pronašle jedna drugu i ja sam pošao. Do kuće gospodina Spencera, razumije se. Bio sam siguran da će tom gospodinu Spenceru prvome biti u interesu da zamijenim Franka Struba. Kada bolje pogledamo, morali smo samo već postojeću vezu proglasiti službenom. Naravno da sam očekivao da će, nakon što se oslobodim tereta, to jest Strubova posredovanja, moja primanja porasti.

U Spencerovoj kući nije bilo nikoga. Vidio me susjed naslonjen na željeznu ogradu što pred ulazom razdvaja dva vrta. Mahnuo mi je i rekao:

“Jeste li došli izraziti sućut obitelji Spencer? Požurite! Prije dvije minute pogrebna je povorka pošla na groblje.”

Nisam mogao vjerovati, i taj Spencer bio je mrtav! Susjed mi je detaljno sve ispričivao: toga ga je jutro pregazio tramvaj. Kotači su mu prepolovili tijelo, poput motorizirane giljotine.

Što mi je bilo činiti? Pošao sam na groblje, ništa nisam mogao izgubiti. Nadao sam se da ću ondje pronaći osobu koja je znala za Spencerov posao, da ću joj moći objasniti tko sam i da me

preporuči Flagu. Istini za volju, nisam bio siguran zašto sam tamo uopće pošao. Ali ipak sam otišao.

Nije mi bilo nimalo teško pronaći Spencerov sprovod. Među kamenim stećcima što su izvirivali iz travnjaka ugledao sam skupinu ljudi okupljenu oko pastora koji je čitao Bibliju i izgovarao pokojnikovo ime. Debeo čovjek crvenih obraza i kratka vrata stajao je u zadnjem redu povorke. Bio je tako nizak da je s vremena na vrijeme morao poskočiti i izdići se iznad glava ljudi u povorci ne bi li išta uspio vidjeti. Prišao sam mu.

“Koje li nesreće, kakve li glupe nezgode”, šapnuo sam u nadi da ću ga potaknuti na razgovor. “Smrt kosi one najbolje među nama.”

Na to čovjek okrene taj svoj kratki vrat:

“Spencer dobar čovjek? Spencer je bio kurvin sin. Ja sam došao naplatiti dug.” Na moje iznenađenje stao se tiho smijuljiti: “Kažu da su balzameri imali puno problema.”

“Kakvih problema?”

“Pa da. Spencer nije bio jedina žrtva tramvaja. Kotači su presjekli dvojicu, Spencera i još jednoga. Budući da su nosili slične hlače, ne zna se ukapaju li ga s njegovim ili tuđim nogama.”

Morao je rukom prekriti usta kako bi obuzdao smijeh. Ja sam naglas pomislio:

“Koje li slučajnosti...”

“Nije to nikakva slučajnost. Moglo bi se reći da je to bila nesreća na radu. Spencer je bio pisac, drugi mu je čovjek slao upute kako da napiše jednu od njegovih knjiga.”

“Skicu za roman?”

“Da, dobro, kako se to već zove. Skicu, upute, priručnik, je li to uopće važno? Na tren se zamislio i – opa! Takav je život.”

“A kako ste vi to sve saznali?”

“On sâm mi je to rekao. Posudio sam mu nešto novaca uz obećanje da će mi sljedeći mjesec vratiti cijeli iznos s kamatama, nakon što naplati tri knjige koje je pisao. Zamislite! Upravo je pisao tri romana! Ali da bi ih uspio napisati, trebao mu je priručnik s uputama.”

“A kako znate sve te pojedinosti o nesreći?”

“Zato što sam bio prisutan. Tjednima sam ga pratio ne bih li naplatio dug, poznao sam svaki kutak njegova života. Spencer i taj drugi odlazili bi na ručak nakon što bi razmijenili papire. Gledao sam dok ih je tramvaj kidao na komade. Na četiri komada, točnije rečeno.” Podignuo je obrve: “Ali ja i dalje namjeravam naplatiti dug i kunem se Bogom da ću ga i naplatiti...”

Tada mi je sinulo. Povukao sam debeloga za rukav tako snažno da me pogledao bojeći se da ću ga napasti:

“A tko je bio taj drugi čovjek?” proderao sam se. “Doktor Flag?”

“Doktor Luther Flag? Sada? Naravno da to nije bio on!” reče mi čovjek. “Doktor Flag je veliki pisac. Zaboga, ja zaista ne znam kojeg li je vruga pisao Spencer, ali da je pisao tako dobro kao doktor Flag, ne bi bio u dugovima.” Tada mi je još malo prišao: “Poznajete li djelo doktora Flaga?”

Ja sam promatrao oblake i razmišljao naglas:

“Tako dakle, ako taj drugi nije Flag, pa tko je on?”

“Imam sabrana djela doktora Flaga. Sva osim broja iz travnja 1899. koji je potpuno rasprodan. Možda ga kojim slučajem imate vi? Dobro bih vam platio.” Potom je počeo: “Španjolska postrojba na Kubi polazi u potragu za brodom s pobunjenim robovima. Crnci su zauzeli brod i vraćaju se u Afriku. Ali španjolska je postrojba ustrajna i slijedi ih u unutrašnjost prašume. Ondje dolazi do veličanstvene bitke između plemena crnaca i španjolske postrojbe.”

Došao sam do jedinog zaključka do kojega sam mogao doći: Spencer je bio tek još jedan Frank Strub. Spencer je samo primao skice koje je potom smjesta slao Franku, a Frank meni. To znači da je iznad Spencera bio još jedan čovjek. Čovjek koji je primao skice izravno od Flaga, skice koje je potom ustupao Spenceru, Spencer Franku, a Frank meni. I taj je čovjek umro. Pod kotačima istog tramvaja koji je pregazio i Spencera.

“Neprijatelj svih oblika borbe, stiže engleski misionar i govo-

ri jednima i drugima da su Amerikanci oslobodili Kubu i ukinuli ropstvo. Stupiti u borbu bilo bi suludo!”

Taj se čovjek pretvarao u muhu zunzaru. Nije mi dopuštao da razmišljam:

“Ma o kakvoj mi to jebenoj postrojbi govorite?” promrmljao sam. “Odakle sad pak taj rat između afričkih plemena i kubanskih Španjolaca?”

“To je sadržaj romana koji mi nedostaje. Sjećate se? Ako ga se sjećate, znači da ste ga pročitali, a ako ste ga pročitali, možda ga još čuvate. Primam ponude. Dva šilinga? Možemo se dogovoriti za cijenu.”

Ondje više nisam imao što raditi. Pošao sam pognute glave i zamišljen. Osjećao sam se poraženim, iako mi nije bilo jasno zašto.

Dok sam odlazio s groblja, naišao sam na drugi sprovod. Svi su sprovodi jednaki. Krug uplakanih ljudi; svećenik koji oplakuje pokojnika i žali za njime. Nisam kanio mučiti samoga sebe, ali načuo sam riječi *tramvaj* i *nesreća*.

Bila je to druga žrtva, naravno. To jest treća i posljednja osoba što se isprijčila između Flaga i mene. Među prisutnima na pokopu, u prvome redu, stajao je čovjek kose bjelje i od snijega.

Na fotografiji na poleđini knjige nije se vidio crveni nos izbrazdan tanahnim ljubičastim žilicama. Niti se primjećivalo da šepa na desnu nogu. Ali bio je to on. Nije bilo sumnje da je to doktor Luther Flag. Došao je na pokop svojeg crnca. Svog predradnika crnaca, točnije rečeno.

Odmah sam se prisjetio skica, to jest onih dodanih natuknica. Ali moram napomenuti da su natuknice za *Pandoru u Kongu* bile izrazito srdačne. U nekim je skicama svog crnca nazivao književnom kugom, genocidom pridjeva i nepismenim ciganinom. Pomislio sam kako on i ne zna da sam upravo ja taj crnac kojemu se onako prijezirno obratio u posljednjim skicama. Nisam osobno poznavao Flaga, ali bio sam prilično siguran da u povijest neće ući poput kakva Abrahama Lincolna književnih crnaca.

Pričekaao sam kraj pokopa i približio se. Prišao sam mu kad se povorka počela razilaziti. Prvoga mi je trenu uputio zao pogled. Pružio sam mu ruku. On je u rukama držao štap s bijelom ručkom. Uopće nije namjeravao pružiti mi ruku. Promatrao je moju ruku i pokušao procijeniti koje su mogućnosti da ga zarazim kakvom kožnom bolešću. Sve su mu sumnje vrebale iza meka glasa kojim je govorio kao da nas razdvaja ponor: “Jesam li imao čast, mladiću, upoznati vas?”

“Neizravno, gospodine”, rekoh mu radosno, “ja sam crnac crnčevog crnca vašeg crnca.”

Bila je to ozbiljna greška. Flag nije shvaćao da su nas povezivali isti interesi i da sam mu se dobrovoljno predstavio kako bih zamijenio pale borce. Oko nas je još bilo ljudi. Flag je sigurno pomislio da su nas čuli i da su moje riječi ugrozile njegov ugled. A možda se i po prirodi lako uzrujavao. A možda nije čak ni bio upoznat s čitavom mašinerijom koju je pokrenulo njegovo djelo i čiji je posljednji kotačić bila moja malenkost. Bilo kako bilo, otvorio je usta napola, neodlučan što da kaže. Pod bradom tog čovjeka valjao se podbradak koji se napuhao kao u pelikana što je upravo ulovio tunu. Obrazi su mu poprimili boju bundeve, nos se još više zacrvenio. I dok mu je tako cijelo lice kipjelo poput laboratorijske epruvete, dok su užarene boje prijetile da će mu raznijeti lubanju, u tom je trenu izbljuvao sljedeće riječi:

“Ja vas ne poznajem niti mi je u interesu upoznati vas! A da mi je dvadeset godina manje, izazvao bih vas na dvoboj sablja-ma!”

Zamahnuo je mahagonijskim štapom u namjeri da mi razbije glavu. Ali štap me još nije ni dotaknuo, a ja sam ga instinktivno zgrabio za drugi kraj. Istoga je trenu stari Flag zaboravio koji ga je časni razlog naveo da me pokuša ubiti. Borili smo se za štap, obojica smo vukli svoj kraj. Bili smo poput dva djeteta što se igraju povlačenja konopca. Tako je počela prepirka. “Pustite moj štap!” govorio je. “Pustite ga!”

“Ali vi napadate mene!” pokušavao sam ga umiriti.

“Gubite se! Vi ste najobičniji arapski ucjenjivač. Kukavički licemjer! Beskrilni žohar! Pustite moj štap!”

Kakva li bijednog prizora. Ipak, te su uvrede prelile čašu moje snošljivosti. Tã ja sam bio arhitekt s plaćom dimnjačara. A Flag uzrok moje bijede. Skrivao se iza imena koje je zaradio na grbači bezbrojnih crnaca, jednako anonimnih i potplaćenih kao što sam bio i ja. Uostalom, taj se apostol petparačke književnosti usudio izrigati više uvreda od onih koje su pretrpjeli sionski mudraci. Onda sam ja navalio još silovitije:

“Ma vi ste najobičniji stari pijanac, bijedni iznuđivač i krivotvoritelj faraonskih razmjera!”

“Kako se usuđujete klevetati me!” odvratio je i proderao se još glasnije. “Moja su djela nadahnula dvadeset i pet promaknuća britanskih časnika!”

“Možda su zato Zului masakrirali englesku vojsku u Isaldwhanai! A Sudanci one u Kartumu! I Buri u Južnoafričkoj Republici. Sada su mi jasne sve naše katastrofe na drugim kontinentima!”

“Ma pustite moj štap! Osobno mi ga je poklonio vladar Munhumutapa! Gubite se, plaćenički skorojeviću!”

“Plaćenički skorojević? Ja? Vi ste dakle zaista vladar neukusa! I književni svodnik. Ma evo vam taj vaš usrani štap! Nosite ga!”

Ja sam samo rastvorio ruke, ali zbog koncentrirane sile, Flag je pao na dupe i zakotrljao se zemljom. Nalikovao je debeloj kornjači koja se izvrnula na leđa. Više nije bio mlad da bi izdržao takav napor. Onako ležeći na zemlji, Flag je soptao poput ribe na suhom. Odmah su mu priskočili u pomoć. Čim su čuli našu prepirku, ono malo prisutnih koji se nisu razišli nakon sprovoda, vratili su se ne bi li izbliza pratili svađu. Jedan ga je promatrač pokušao pridržati za lakat, neka je žena čučnula i maramom mu obrisala čelo. Ne trebam ni govoriti da su svi prisutni bili na Flagovoj strani.

Svjetina me izviždala kao zločinca na stratištu. Bio sam potpuno izbezumljen. Bio sam vrlo mlad, a mladost je stanje duha koje je najosjetljivije na nepravdu. Što sam mogao učiniti? Svima

sam se gadio i ništa nisam mogao učiniti da to popravim. U obrazima mi je plamtio oganj, uši su mi zacijelo bile crvene poput paprike. Rukama sam ponosno zagladio hlače, zgrabio šešir i povukao se.

Šezdeset godina poslije hvata me smijeh. Flag, groblje, komična opera u koju se sve ono pretvorilo. Ali to mi u tom trenutku, dok sam kročio travnjakom na groblju, nije bilo nimalo smiješno. Bio sam poput lonca u kojemu kipi sav ljudski bijes. Nisam se udaljio ni dvadeset koraka kada mi je netko doviknuo:

“Oprostite. Ovo je vaše.”

U prvi se mah nisam obazreo. Bio je to jedan od onih ljudi na kojima se ništa ne ističe, potpuno bezličan čovjek. Bio je neupadljivo elegantno odjeven i djelovao kao da je od rođenja ćelav; njegova je ćelavost bila potpuna i savršena poput punoga mjeseca. Izrazito pravilne crte lica podsjećale su me na portrete mladoga Nietzschea. Ali to je bilo sve. To i brčići ispod nosa, tanki poput zulufa.

Mora da me je slijedio, pružio mi je svežanj listova povezanih vrpcama. Nisam se više ni sjećao da je taj nesretni dan počeo s Flagom. Pružio sam ruke, zbunjeno i po inerciji, jer mi više uopće nije bilo važno što u njemu piše. Čovjek se nasmiješio:

“Jeste li se ikada vozili automobilom? Mogu vas odvesti kamo želite?”

Ne, dotad se još nisam vozio mehaničkim vozilom. A i sve što sam proživio toga dana potaknulo me da prihvatim bilo čiju pomoć, koliko god neočekivana ona bila. Bio sam jedan od onih koje neprijateljski osjećaji ostavljaju nijemim. Sjeo sam pokraj vozača, još uvijek razjapljenih usta. Grlo mi je bilo suho. Čovjek je izvadio plosku s viskijem. Potegnuo sam gutljaj.

Sve sam mu objasnio. Svoj odnos s Frankom Strubom. Glupe priče koje je pisao. Odvratno izrabljivanje na koje sam bio prisiljen. Niz besmislica koje su kulminirale sa mnom. Svakim je gutljajem viskija na površinu isplivala nova tema. Nakon što je viski isparila,

malo sam se umirio. Što sam ja ondje radio, u tom automobilu, prepričavao svoj život potpunom strancu?

Zagledao sam se u ruke koje su upravljale vozilom. Nitko ne može sakriti godine s ruku. A moj je dobri samaritanac bio mlađi nego što je izgledao. Nokti su mu bili crveni poput plamenaca duboko zabijenih u meso. Čelavost i brkovi su me prevarili. Pomalo klasična odjeća također. Dojam otmjenosti dodavao mu je godine, možda je to bilo namjerno i promišljeno. Obuzela me nelagoda. Tada mi je sinulo da on o meni zna sve, a ja o njemu ništa. Zamolio sam ga da me odmah pusti da izađem, bili smo vrlo blizu središta grada. Rekao mi je da nije u žurbi. Pokojnik je bio vrlo dalek prijatelj. Na pokop je došao iz kompromisa, zato je ostatak jutra bio slobodan. Ali ja sam bio uporan. Dok sam izlazio iz automobila, pružio mi je svoju posjetnicu. Na njoj je stajalo: "Edward Norton. Odvjetnik."

"Bilo bi mi drago da se ponovno vidimo, gospodine Thomson", dobacio mi je iz automobila. "Moguće je da dijelimo zajedničke interese. Posjetite me sutra ujutro, lijepo molim."

"Mislite li vi da mi pada na pamet prijaviti Luthera Flaga? Takvi ljudi uvijek dobivaju parnice. Pa ja ne mogu platiti ni minutu s odvjetnikom."

"Griješite", nasmijao se. "Želio bih da razgovaramo o nečemu drugome. Dodite sutra, u četvrt do devet. Adresa je na posjetnici."

Oprostili smo se. Nisam se uspio udaljiti.

"Thomson!" povikao je. "Nešto ste zaboravili. Ovo je drugi put da ga gubite."

I drugi mi je put pružio onaj moj svežanj s romanom i tri dodatna primjerka.

"Zaista me se maloprije dojmila vaša prepirka s doktorom Flagom." I dodao: "Tražim strastvena čovjeka. Do sutra!"

U Londonu je 1914. bilo vrlo malo automobila. Dok sam prelazio Trafalgar Square, naišao sam na rolls bez krova i s vozačem u bijelim rukavicama. Straga je sjedio simpatični starac, obje ruke odmarao na dršku štapa od slonovače. Automobil se za-

ustavio na križanju i pustio neku kočiju da prođe prva. Iskoristio sam trenutak i svežanj listova tresnuo o Flagovu glavu te mu dobacio:

“Ovo je vaše!”

Udario ga je u potiljak poput kamena. Nadam se da ga je veoma boljelo.